AN’ANAVIY DARS MASHG‘ULOTLARINING O‘QUV JARAYONIDAGI O‘RNI

Karimov Ilhom Normamatovich
Qarshi davlat texnika universiteti dotsent v.b.
Alikulova Saodat Muxitdinovna
Qarshi davlat texnika universiteti assistant

Annotatsiya. An’anaviy dars mashg‘uloti — bu o‘quv jarayonining eng ko‘p tarqalgan va tarixan shakllangan turi bo‘lib, unda o‘qituvchi rahbarligida bilim, ko‘nikma va malakalar tizimli ravishda talabalarga yetkaziladi. Ushbu shaklning asosiy mohiyati o‘qituvchining markaziy rolida, talabalarning esa bilimlarni tinglash, tushunish va mustahkamlash orqali o‘zlashtirishida namoyon bo‘ladi. An’anaviy darsda o‘quv jarayoni qat’iy tuzilma asosida tashkil etiladi: yangi mavzuni tushuntirish, misol va mashqlar orqali mustahkamlash hamda o‘zlashtirish darajasini nazorat qilish bosqichlarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: axborot, ta’lim-tarbiya, taklif, ko‘nikma, malaka, muammo, yechim, material, metod, sifat tahlil samaradorlik.

Аннотация. Традиционный урок – наиболее распространённый и исторически сложившийся тип образовательного процесса, в котором знания, умения и навыки систематически передаются учащимся под руководством учителя. Суть этой формы заключается в центральной роли учителя и усвоении знаний учащимися через слушание, понимание и закрепление. На традиционном уроке образовательный процесс организован на основе строгой структуры: он включает этапы объяснения новой темы, её закрепления на примерах и упражнениях, а также контроля уровня усвоения.

Ключевые слова: информация, образование, предложение, навык, квалификация, проблема, решение, материал, метод, анализ качества, эффективность.

Annotation. The traditional lesson is the most widespread and historically established form of the educational process, in which knowledge, skills, and abilities are systematically transmitted to students under the guidance of a teacher. The essence of this form lies in the central role of the teacher and the acquisition of knowledge by students through listening, understanding, and reinforcement. In a traditional lesson, the educational process is organized based on a strict structure: it includes the stages of explaining a new topic, consolidating it through examples and exercises, and controlling the level of mastery.

Key words: information, education, offer, skill, qualification, problem, solution, material, method, quality analysis, efficiency.

Kirish

ISSN 3030-3907

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847 sonli “O‘zbekiston Respublikasi Oliy tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsensiyasiga ko‘rib o‘tilgan vazifalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ta’limni tashkil etishga quyiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruxiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni Talabalarga yetkazib berish asosida ma’lum faoliyat ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan nazariy va amaliy bilimlar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahoratni, ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda talabalarning o‘quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga doir katta tajriba to‘plangan bo‘lib, bu tajriba asosini interfaol metodlar tashkil etmokda.

Bu kabi metodlar o‘z mohiyatiga ko‘ra ta’lim oluvchilarda o‘quv-bilish faolligini oshirish. ularni kichik gurux va jamoada ishlash, o‘rganilayotgan mavzu, muammolar bo‘yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o‘z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g‘oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud muloxazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag‘batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida axamiyat kasb etadi. Ta’lim va tarbiya jarayonida pedagoglar tomonidan interfaol metodlarning o‘rinli, maqsadli, samarali qo‘llanilishi ta’lim oluvchi talabalarda muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g‘oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog‘liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, an’anaviy ta’lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o‘zaro munosabatlar shakllarida tashkil etiladi:

An’anaviy ta’limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o‘qituvchining tajribasi bo‘lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, ya’ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og‘zaki tarzida talabalarga yetkazib berishga intiladi. Faollik ko‘rsatish o‘qituvchigagina xos bo‘lib, talabalar bu vaziyatda sust tinglovchi bo‘lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o‘qituvchini tinglash, zarur o‘rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda so‘zlashdan iboratdir.

An’anaviy ta’limdagi bir tomonlamalik oliy ta’lim tizimidagi faqat ma’ruza mashg‘ulotlarida emas, seminar darslarida ham ustuvorlik qiladi. Unga ko‘ra, «yetkazib beruvchi» rolida endi o‘qituvchi emas, balki talaba namoyon bo‘ladi. Talaba, asosan, o‘zi o‘zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, o‘qituvchi esa uning

ISSN 3030-3907

fikrlarini tinglaydi, zarur o‘rinlarda savollar bilan murojaat qiladi. Talabalar guruhi bu vaziyatda butunlay sust ishtirokchi, tinglovchi bo‘lib qoladi. Bir qarashda talabalar tomonidan uzatilayotgan axborotlarning qabul qilinishi talabalar guruhi (jamoasi) uchun bilimlarni o‘zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg‘otadi. Biroq, psixologik tadqiqotlar natijalarining ko‘rsatishicha, bu tarzda qabul qilingan bilim (ma’lumot)lar juda tez unutiladi. Xususan, amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrouning o‘rganishlariga ko‘ra, shaxsning tabiiy fiziologik-psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o‘zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. YA’ni: shaxs manbani o‘zi o‘qiganida 10 %; ma’lumotni eshitganida 20 %; sodir bo‘lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko‘rganida 30 %; sodir bo‘lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko‘rib, ular to‘g‘risidagi ma’lumotlarni eshitganida 50 %; ma’lumot (axborot)larni o‘zi uzatganida (so‘zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o‘zlashtirilgan bilim (ma’lumot, axborot) larni o‘z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma’lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega ekan.

An’anaviy ta’lim berishdan farqli o‘laroq, interfaol o‘qitish «ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o‘qituvchi, talaba va talabalar guruhi o‘rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg‘in bahsmunozara, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda talabalarning o‘zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, «o‘qituvchi – talaba – talabalar guruhi»ning o‘zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo‘llab- quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo‘lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi».

An'anaviy ta'lim - bu o‘qituvchiga qaratilgan, muayyan muddatga mo‘ljallangan ta'lim jarayonidir, unda o‘qitishning an'anaviy shakllari, metodlari va vositalari majmuidan foydalaniladi. Bu yondashuv ko‘proq o‘qituvchi shaxsiga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilar passiv tinglovchi rolini bajaradi.

O‘qituvchiga qaratilgan jarayon:

Ta'lim jarayoni ko‘proq o‘qituvchi faoliyatiga, o‘z bilimini o‘quvchilarga uzatishga qaratiladi.

An'anaviy usullar:

O‘qitishning an'anaviy shakllari, metodlari (masalan, ma'ruza) va vositalari (kitoblar, doska) qo‘llaniladi.

Maqsadga erishish:

Yuqorida sanab o‘tilgan vositalar yordamida ta'lim-tarbiya maqsadiga erishish nazarda tutiladi.

An’anaviy dars mashg‘uloti to‘g‘risida

Kirish

ISSN 3030-3907

An’anaviy dars mashg‘uloti — bu ta’lim jarayonining eng muhim, sinovdan o‘tgan va samarali shakllaridan biridir. U asosan o‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilarga bilim, ko‘nikma va malakalarni tizimli tarzda yetkazishga qaratilgan. Tarixan shakllangan bu usul o‘quv jarayonini rejalashtirish, tartibga solish va nazorat qilish imkonini beradi. An’anaviy darsning asosiy xususiyati — o‘qituvchining yetakchi o‘rni va o‘quvchilarning faol tinglovchi sifatida bilimlarni qabul qilishidir. Ushbu yondashuvda o‘quvchilarni bilimga yo‘naltirish, mavzuni tushuntirish, misollar orqali mustahkamlash hamda nazorat qilish kabi bosqichlar qat’iy tartibda amalga oshiriladi. Bu jarayon o‘quvchilarda intizom, diqqat, eslab qolish va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi. Garchi zamonaviy ta’limda interfaol usullar keng joriy etilayotgan bo‘lsa-da, an’anaviy dars mashg‘uloti o‘zining samaradorligi va puxta tizimliligi bilan hali ham dolzarb ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Asosiy qis

1. An’anaviy dars mashg‘ulotining mohiyati

An’anaviy dars mashg‘uloti — bu o‘qituvchining boshchiligida talabalar guruhiga bilim berish jarayoni bo‘lib, u qat’iy tuzilishga, rejalashtirilgan ketma-ketlikka va vaqt me’yoriga ega. Bunday darslarda o‘qituvchi asosiy axborot manbai, talaba esa bilim oluvchi sifatida ishtirok etadi.

Bu dars shakli **darsning to‘rt bosqichiga** asoslanadi:

1. **Tashkiliy qism** – talabalarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash.
2. **O‘tgan mavzuni takrorlash** – ilgari o‘rganilgan bilimlarni mustahkamlash.
3. **Yangi mavzuni tushuntirish** – o‘qituvchining asosiy ma’ruza yoki tushuntirish qismi.
4. **Mustahkamlash va nazorat** – savol-javob, amaliy topshiriqlar, baholash.

An’anaviy darsning samaradorligi, avvalo, o‘qituvchining tayyorgarligiga, dars rejasining puxtaligiga va talabalarni faol ishtirok etishga undash usullariga bog‘liq bo‘ladi.

2. An’anaviy darsning afzalliklari

An’anaviy dars mashg‘ulotining bir qancha ijobiy jihatlari mavjud:

- **Tizimlilik** – o‘quv jarayoni qat’iy tartibda, reja asosida olib boriladi.
- **Tushunarlilik** – o‘qituvchi har bir mavzuni bosqichma-bosqich izohlaydi, murakkab masalalarni soddalashtirib tushuntiradi.
- **Nazorat imkoniyati** – talabalarning bilim darajasi o‘qituvchi tomonidan doimiy nazorat qilinadi.
- **Jamoaviy o‘rganish muhiti** – talabalar o‘zaro fikr almashadi, bir-biridan o‘rganadi.
- **Vaqt va tartib** – darsning aniq davomiyligi talabalarda intizom va mas’uliyatni shakllantiradi.

ISSN 3030-3907

Bu usul ayniqsa **boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichlarida** samarali bo‘lib, talabalarning diqqatini jamlash va yangi mavzuni oson o‘zlashtirishga yordam beradi.

3. Kamchiliklari va muammolari

Shunga qaramay, an’anaviy dars mashg‘ulotida ayrim cheklovlar ham mavjud:

- O‘qituvchi faol, talaba esa passiv rol o‘ynaydi;
- Talabalarning individual qobiliyatlari to‘liq ochilmaydi;
- Axborotni o‘zlashtirish bir xil sur’atda amalga oshmaydi;
- Zamonaviy texnologiyalar kam qo‘llaniladi.

Bugungi kunda bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun o‘qituvchilar an’anaviy darsni **innovatsion usullar** bilan uyg‘unlashtirishmoqda. Masalan, interfaol metodlar, guruhli ishlar, multimedia taqdimotlari darsga qiziqishni oshiradi.

4. An’anaviy darsni takomillashtirish yo‘llari

An’anaviy dars mashg‘ulotini samarali tashkil etish uchun quyidagi tavsiyalar muhim:

- Dars rejasini puxta tuzish va vaqtni to‘g‘ri taqsimlash;
- Nazariy bilimlarni amaliy mashqlar bilan uyg‘unlashtirish;
- Talabalarni savol-javob, test, muhokama orqali faol ishtirok ettirish;
- Vizual vositalardan (sxema, jadval, video) foydalanish;
- Baholash jarayonini shaffof va adolatli tashkil etish.

Agar o‘qituvchi an’anaviy darsni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitsa, bu shakl hali ham eng samarali o‘qitish usuli bo‘lib qoladi

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, an’anaviy dars mashg‘uloti – ta’lim tizimining asosi bo‘lib, yillar davomida o‘zining samaradorligini isbotlab kelmoqda. U talabalarda bilim, ko‘nikma va intizomni shakllantiradi, muntazam o‘rganish odatini paydo qiladi. Shu bilan birga, an’anaviy dars mashg‘ulotini takomillashtirish va uni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’lim sifati yuqori darajaga ko‘tarilishi an’anaviy darsni yangicha yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirishni talab etadi. Ya’ni, **an’anaviy shakl – bu poydevor, innovatsiya esa uning mustahkamlovchi qismi** bo‘lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.N. Intellectual competency development for the students of technical higher education institutions // Central Asian Problems of Modern Science and Education. September 2021. pp.106 – 117.

2. Karimov I.N. Kompetentlik va kasbiy kompetentlik tushunchalari mohiyati va ilmiy tahlili // Ta’lim, fan va innovatsiya. 2020/1-son. 21-26 b.

ISSN 3030-3907

3. Karimov I.N. Ta’lim jarayonida talabalarning intellektual kompetentligini rivojlantirish // Zamonaviy ta’lim jurnali № 2 (87) 2020. 16-21 b.
4. Karimov I.N. Intellektual kompetensiya va uning ta'lim jarayonida rivojlanishi // Pedagogika. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2022. 55-59 b.
5. Karimov I.N. O‘qitishda innovatsion usullardan foydalanish // V международная научно-практическая конференция наука и образование в современном мире: вызовы XXI veka. - Нур-султан, Казахстан, - 2019. - С. 22-25.
6. Karimov I.N. Ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarishda ta’lim sifatini oshiruvchi omillar tasifi. Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў. Илимий-методикалық журнал. 4/1-сан 2024. Нөкис. 145-150 b.
7. Karimov I.N. Development of students’ intellectual competencies in the learning process. // Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации. выпуск-55 31 - январ переяслав 2020 г. С.254-258.
8. Karimov I.N. Ta’lim innovatsiyalari asosida talabalarda bilish mustaqilligini rivojlantirishning psixologik muammolari. // O‘zbekistonda ilm-fan va ta’lim” konferensiya to‘plami. №1 (3-qism) 26-mart 2020. 319-322 bet.
9. Karimov I.N. Pedagogik texnologiyalardan faol foydalanish ta’lim innovatsiyasi sifatida // Samarqand viloyatini innovatsion rivojlantirish: muammo va yechimlar respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Samarqand-2020 y. 83-88 b.
10. Karimov I.N. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarida kasbiy kreativlik faoliyatini tashkil etish // «Yoshlarda kitobxonlik tafakkurini shakllantirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning o‘rni va dolzarbligi» (Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqolalar to‘plami) 5-6 may Qarshi – 2021 yil. 405-411 б.
11. Karimov I.N. Мотивация студентов к самостоятельному мышлению // Среднее профессиональное образование. Октябрь № 10 (314) 2021. С.25-28.
12. Karimov I.N. Formation of creative abilities of teachers in future professional education // Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации. Переяслав – 2021. выпуск-76. 30 октября 2021 года. С.148-150.
13. Karimov I.N. Ta’lim ishtirokchilarining intellektini oshiruvchi axborot ta’minotining samaradorligi // “Energiya va resurs tejamkor innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishning dolzarb muammolari” Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar to‘plami 23-24-sentabr 2022-yil. 700-703 б.
14. Karimov I.N. Talabalarda intellektual samaradorlikni oshirishda innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanishning nazariy asoslari. “Ta’lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari: dolzarbligi, muammolari va

ISSN 3030-3907

istiqbollari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2024 yil 26-27- aprel.

ISSN 3030-3907